

Vaqif YUSİFLİ,
filologiya elmləri doktoru

İyirmi ilə yaxındı ki, mətbuat səhifələrində Nərgiz Cabbarlı imzasıyla çap olunan yazıları oxuyuram - onun tənqidi, publisistik məqalələri və tərcümələri bu xanım yazarın artıq ədəbi prosədə fəallığından, qayət işgüzarlığından xəbər verir.

Nərgiz TƏNQİDÇİdir və onun bu adı şəreflə doğrultduğuna heç bir şübhəm yox.

Bu gün İradə Musayeva, Südabə Ağabəyeva, Bəsti Əlibəyli, Elnarə Akimova, Aygün Bağırılı, Günay Qarayeva, Aynur Xəlilova, Lalə Həsənova imzaları ədəbi tənqiddə xanım yazarların xüsusi bir cərgəsini təşkil edir və birinin az, birinin çox çıxış etməsindən asılı

naşmaq və əksər hallarda ötən ədəbiyyat tarixlərində nəzərə çarpan şablonlardan uzaqlaşmaq prinsipi əsasdır, həlledicidir. Bu prinsipi Nərgiz Cabbarlının o ikicildlikdə verilən və o ikicildlikdə yer tutmayan yazılarında da müşahidə etmək olar.

İlk növbədə, Nərgizin Qurtuluşdan-Müstəqillikdən sonra ədəbiyyatımıza hansı tematika ilə yanaşır sualı ortaya çıxır. Çünki predmeti aydınlaşdırmadan onların izahına keçmək çətinidir. Sərlövhlərə baxaq: "Qurtuluşdan sonra Azərbaycan şeiri", "Çağdaş Azərbaycan şeirində yeni yaradıcılıq təmayülləri", "Çağdaş şeir və "çöküş fəlsəfəsi", "Yeni yaradıcılıq təmayülləri, ədəbi qruplar və avanqard poeziya", "Modernist-eksperimental şeir və çağdaş poeziyada "neomodernizm dalğası", "Yeni nəsrimizin yeni olmayan problemləri", "Uşaq ədəbiyyatının "pərkəndə" mənzərəsi", "Tarixi şəxsiyyətlər nəgill qəhrəmanına çevrildə" və s.

Nərgiz Cabbarlının "Yeni nəsil ədəbiyyatı" ifadəsi iki mənə daşır: həm ədəbiyyata gə-

di". Modernist-eksperimental şeirə də Nərgiz xanımın mümkün qədər ehtiyatlı və obyektiv yanaşma tərzi maraqlı təsir bağışlayır, o, bir çox tənqidçilərlə (o sırada mən də varam) əməlli-başlı polemikaya girir və modernist-eksperimental şeirin artıq ədəbi fakta çevrildiyini qeyd edir.

Nərgiz xanımın bir yazısı da Azərbaycan şeirində postmodernizmin təzahürünə həsr olunub. Həm öncə adını çəkdiyim yazılarda, həm də bu yazıda Nərgiz Cabbarlının mütləq dairəsinin genişliyi ilə qarşılaşırsan. Bu cəhət müasir tipli tənqidçinin özəl bir xüsusiyyətidir və təkəcə N.Cabbarlı deyil, onun bir çox həmkarlarının da üslubuna xas olan bir keyfiyyətdir. Təbii ki, bəzi həmkarlarımızdan fərqli olaraq N.Cabbarlı "sitatlar kolleksiyası" ilə özünün "alimliyini" gözə soxmur, sadəcə, bu müraciətlər-istinadlar məqamında ortaya çıxır. Və hiss olunur ki, N.Cabbarlı postmodernizm deyilən, Azərbaycan ədəbiyyatına gec də olsa daxil olan bu hadisəni (baxış, dünya-

ilə yanaşı, yeni nəsil ədəbiyyatı yazarlarının yaradıcılığı da öz əksini tapır. O, Fəxri Uğurlunun hekayələrini təhlil edir, onların nəsrdə maraqlı hadisəyə səbəb olan bədii xüsusiyyətlərini təhlilə çəkir, hekayələrdəki çatışmayan və qüsur hesab etdiyi məqamlara diqqət yetirir. O, 2009-cu ildə və sonrakı illərdə də dərc olunmuş - Hüseynbala Mirələmovun "Qırxıncı otaq", Taleh Şahsuvarlının "Canlanma", Orxan Fikrətoğlunun "Ölü mətn", Şəhriyar del Geraninin "İntihar hörüyü", Cavid Zeynallının "Leyla", H.Herisçinin "Solaxay, Vüsal Nurunun "Doğantağ", Rəsim Qaracanın "Qarabağ Dekameronu" əsərləri üzərində ayrıca dayanır, ilk növbədə bədii mətnə müraciət edir, yazıçıların bədii dil mədəniyyətinin nə dərəcədə yetkin olub-olmamasına, təsvir olunan qəhrəmanların müasir dövrün insanını nə dərəcədə təmsil etməsini ön plana çəkir. Amma onun da sevdiyi müəlliflər var və onlardan biri də Salamdır.

O, doğru qeyd edir ki, müasir poeziyanın

Tənqidçilik çətin peşə olsa da...

olmayaraq hər birinin tənqidçi kimi formalaşdığına dəlil-sübutdur. Halbuki, son zamanlara qədər "bizdə ədəbi tənqid yoxdur" kimi mənasız bir şüar səslənirdi və eger bu inkar pafosu ilə razılaşmış olsaydıq, illər boyu məhz ədəbi tənqidlə məşğul olan neçə professional qələm sahibinin, onların araya-ərsəyə gətirdiyi yazıların, üstəgəl kitabların və təbii ki, o yazılarda müasir ədəbiyyatımızın müxtəlif problemlərin işıqlandırılmasının üstündən xətt çəkmiş olardıq. Əlbəttə, bir tənqidçi kimi mən də belə bir fikirlə tam razılaşmıram ki, tənqidin də çatışmayan, həlli vacib problemləri var, necə ki, poeziyada, nəsrə, dramaturgiyada olduğu kimi. Amma tənqidçilərin gördüyü işi, çəkdikləri zəhməti dörd sözəndən ibarət olan bir cümləylənə havaya sovurmaq, yerə gömmək olmaz. Və Nərgiz Cabbarlının da bu prosesdə bir tənqidçi kimi fəaliyyəti danılmazdır. Onun "Qurtuluşdan sonra. Yeni nəsil ədəbiyyatı" ("XAN" nəşriyyatı, 2017) tənqidi məqalələr toplusu qarşımdadır və bu topludakı yazıların bir çoxunu "Azərbaycan" jurnalında, "Ədəbiyyat qəzeti"ndə oxumuşam və indi o yazıların səliqə ilə, səriştə və ardicilliklə yerləşdirilməsinin şahidi oluram.

Bu yaxınlarda Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu tərəfindən hazırlanan, hörmətli akademik İsa Həbibbəylinin təşəbbüsü ilə həyata keçirilən, ümumi həcmi 1800 səhifəlik iki cildlik "Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabı belə bir həqiqəti sübut etdi ki, keçən əsrin 90-cı illərindən yaranan və bu gün də davam edən yeni ədəbi nümunələri və ədəbi hadisələri tənqidi fikrin, nəzəri mühakimənin obyektinə çevirmək, özü də daha sanballı şəkildə ədəbi ictimaiyyətə çatdırmaq vaxtı gəlib çatıb. Bu ikicildlik gələcək bu tipli kitabların yazılması üçün metodiki bir başlanğıcdır, yəni baxın, öyrənin! Hərçənd ki, adını çəkdiyim və mənim də, Nərgiz xanımın da müəlliflərindən biri olduğumuz o iki cildlik nəhəng kitabda bəzi oçerklərə də ehtiyac duyulurdu, müstəqillik dövrünün sözün həqiqi mənasında ab-havasını öz yaradıcılığında əks etdirən Sabir Əhmədli, Qabil, Cabir Novruz kimi ustadlara ayrıca oçerklər həsr edilməməsi, əvəzində "orta temperatur" şkalasına uyğun gələn beş-altı yazar haqqında məqalələr təqdim olunması təəssüfləndirici haldır, amma bu ikicildlik haqqında yazılan rəylərdə belə bir fikirlə razılaşmaq ki, həmin ikicildlikdə son otuz-otuz beş ilin ədəbiyyatına əsasən yeni meyarlarla ya-

lən yeni müəlliflər nəzərdə tutulur və təbii ki, onun yazılarında bütün diqqət həmin yazarların yaradıcılığına yönəlir. İkincisi - onların yaratdığı bədii nümunələr doğrudanmı yeni ədəbiyyat hesab olunur və Nərgiz xanımın bütün təhlilləri-nəzəriyyə ilə tənqidçi praktikasının vəhdət təşkil etdiyi yazılar bu sualın cavabıdır. Təbii ki, yeni ədəbiyyat yeni mövzular, yeni ifadə vasitələri tələb edir və nəinki Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi proseslərin və bu proseslərin ədəbiyyata təsiri, həmçinin dünyada gedən ictimai-siyasi və ədəbi proseslərin də "yeni ədəbiyyat" deyilən anlayışa daxil var. Ədəbiyyatımızın bir tərəfdən milli ideologiyaya xidmət yolunu tutması, türkçülük, azərbaycançılıq, milli özünüdərk istiqamətinə daha çox meyli göstərməsi gözənləndi, digər tərəfdən, qloballaşma prosesinin, dünya ədəbi praktikasında mövcud olan meyli və təmayüllərin birbaşa təsiri ədəbiyyatın polifonik bir məcraya səmt almasına gətirib çıxarırdı. Nərgiz Cabbarlı bütün bu prosesləri diqqətlə izləyir və xüsusən, müasir Azərbaycan şeirində baş verən əhəmiyyətli yenilikləri və eyni zamanda, bu şeirin itirdiyi məqamları da gözəndən qaçırır.

Yeni yaradıcılıq təmayülləri, ədəbi qruplar və avanqard poeziya mən bu yazının üzərində qısaca bir "reyd" keçirmək istəyirəm. "Baca" ədəbi qrupu, "EQO" yaradıcılıq ordeni, "Ağ yol", "Qar çiçəyi", "2+", "Avanqard", "Nəfəs", "Nöqtələr", DGTYB ədəbi birlikləri, "Pərvanə", "Şəm" dərnəkləri XX əsrin sonu - XXI əsrin əvvəllərində meydana çıxdı. Ədəbiyyata yanaşma tərzinin müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edən bu birliklər bir tərəfdən ədəbi prosesdəki mənzərəni "böyüdükdü", o mənzərədə yeniliyə çağırış motivləri qabarıq nəzərə çarpırdısa, digər tərəfdən, yaranmış ədəbi ənənələri inkar etmək, müxtəlif "izm"lərə uymaq, "atalar-oğullar" qütbləşməsinə az qala düşmənçilik məqamına çatdırmaq da diqqətdən yayınmırdı. Bunu o dövr üçün təbii sayır Nərgiz xanım. Amma yenilikçi cavanların şeirlərinə nə aludəçilik göstərir, nə də ifrat tənqiddə yol verir, sadəcə, sakit bir tempdə mövcud mətnlərin mahiyyətinə baş vurur və belə bir əsaslı müddəanı ortaya qoyur ki: "Bu birliklərin bir çoxu (başda Rəsim Qaraca olmaqla) bir sıra avanqard cərəyanların-sürrealizm, dadaizm, futurizm, epofuturizm, ekspresionizmin vacib müddəalarını, tələblərini özlərinə əsas kimi götürdüklerini bəyan edir-

görüşi, cərəyan) nəzəri aspektlərini yaxşı mənimsəyib (Azərbaycanda postmodernizmin ən kamil izahı mənim fikrimcə, professor Qorxmaz Quliyevin yazılarında öz elmi təfsirini tapmışdır), Nərgiz xanım onun müasir Azərbaycan şeirində təzahür formalarını aydınlaşdırır. Amma o da hiss olunur ki, Nərgiz xanımın bəzi müşahidələri bir qədər subyektiv xarakter daşır. Çünki mətnin dekonstruksiyasına uyan bir çox şairlərin mənasız söz yığının "postmodernizmin təməl prinsipi" kimi izah etmək doğru deyil. Bəs sonu nə oldu? Elə buna ən yaxşı cavabı da Nərgiz Cabbarlının özü verir: "Sonrakı mərhələdə o, nəsrə özünü təsdiqləməkdə və daha dərinlərə işləməkdə olsa da, poeziya haqqında hələ ki bu fikri söyləmək və əsaslandırmaq mümkün deyil. Bununla belə, dünya ədəbiyyatının yaşadığı postmodernizm epoxasının təsiri özünü tam şəkildə göstərməyə də, çağdaş şeirimizdə hələ də duyulmaqdadır". Onun fikirlərindəki belə bir məqama mən də haqq qazandırırıram ki, ədəbi gündəmə gətirilən "postmodernist şeir" anlayışını ucdantutma hamının yaradıcılığına aid etmək olmaz. Çünki proqramları başdan-ayağa paradokslardan ibarət olan, kaos və qeyri-stabillik üzərində qurulan üslub - metod yox, sadəcə dünyaya baxış və təfəkkür istiqaməti kimi qavranılan postmodernizmin Azərbaycan poeziyasında "təbii" müxtəlif rəylər doğurdu.

Nərgiz Cabbarlının məqalələrində həm ədəbiyyatın ümumi mənzərəsi, tutaq ki, poeziyada və nəsrə ayrı-ayrı təmayüllərin izahı

bir çox qabarıq xüsusiyyətləri Salamın şeirlərində öz əksini tapıb. Salam təkəcə "yeni nəsil" adlandırdığımız dəstənin önündə gələnlərdən biri yox, həm də müasir şeirin potensial imkanlarını aşkara çıxaran novator şairlərdən biridir. Əlbəttə, mən N.Cabbarlı kimi onun yaradıcılığını üç mərhələyə bölmək fikrində deyiləm. Salamın ilk şeirlərindən tutmuş son şeirlərinə qədər eyni poetik təfəkkürün əlamətlərini müşahidə etmək olar. "Sözların bir neçə mənə çalarının qarşı-qarşıya qoyulub təfəkkürü məşğul edən (həm də çaşdıran) assosiasiya yaratması" yaxud "konstruktiv şeir" "quruluşu" Salamın ilk şeirlərində də duyulurdu. "Duyğunun, hissini birbaşa şeirə ötürülməsi", "birbaşa ifadəsi yox, fərqli məntiqlərin, zidd hisslərin, təzadı duyğu və fikirlərin xüsusi seçim əsasında qarşı-qarşıya gətirilməsi" Salamın fərdi poetik üslubunun ayrılmaz xassəsi olmuşdur. Ancaq bu xüsusiyyəti təkəcə Salamda axtarmaq doğru deyil. Çünki Salamdan çox-çox əvvəl - 60-cı illər şeirində bunu müşahidə etmişik. Salam isə bu "məntiq oyununu" Azərbaycan şeirində "özünü küləşdirdi" və mənim bir yazımda qeyd olunduğu kimi eyni xüsusiyyəti Böyükbəy Pərviz, Tərlan Əbilov, Əlizadə Nuri, Rəsmiyyə Sabir, Həyat Şəmi kimi şairlər öz yaradıcılığında davam etdirdilər. Doğrudur, onların bir çoxu "Salam yolunu" tərək etdi. Amma Əlizadə Nuri sübut elədi ki, "sözların müxtəlif mənə çalarlarının bir araya gətirilməsi", "məntiq və təzad oyunu" bir poetik manera kimi hələ bitib tükənməyib.

Nərgiz Cabbarlı bu gün bizim bir çoxumuzda zəifləyən cəsarətli tənqidçi pozasını yaxşı ki, itirmir. Ayrı-ayrı həmkarları ilə polemikaya girir, şairlərin və nasirlərin əsərlərinə qətiyyənlə ifrat tərifiylər yağdırır, sadəcə təhlil edir. Bu təhlillər həm rəsonallığı, həm də emosionallığı ilə seçilir və bu iki keyfiyyət çox zaman vəhdət halında təzahür edir. Onun uşaq ədəbiyyatının müasir durumu barədə tənqidləri ilə razılaşmamaq mümkün deyil, çünki gətirdiyi misallar dediyi fikrin təsdiqinə çevrilir.

"Qurtuluşdan sonra. Yeni nəsil ədəbiyyatı" Nərgiz Cabbarlının bu mövzuda sayca üçüncü kitabıdır, amma dördüncü ya beşinci belə bir kitabın yazıla biləcəyi də mümkündür. Öz cavan həmkarına uğurlar diləməkdən başqa nə deyə sözüm ola bilər...